

Kazâda adâletle hüküm, "hak ile hüküm" şeklinde de ifade edilmiş ve dava konusunu açık ve kesin, yahut galip zan derecesinde hükme bağlayan nasların (âyet ve hadisler) bulunması halinde, bunlarla hüküm, adâletle hüküm olarak telakki edilmiştir. Bu anlayış da adâletle hükmetmeyi emreden âyetler (bk. en-Nisâ 4/58; el-Mâide 5/42; Sâd 38/26) ile Allah'ın kitabıyla hükmetmeyenleri yerine göre fâsık, zâlim ve kâfir diye vasıflandırarak kınayan âyetlerin (bk. el-Mâide 5/44 vd.) birlikte mütalâasından çıkmaktadır. Dava konusu ile doğrudan ilgili nasların bulunmaması halinde, hâkim müctehid ise ihtihadı ile, müctehid değil ise müctehidlerin reyî ile hükmedecek ve böylece adâlet ile hüküm zan ve kanaat derecesinde gerçekleşmiş olacaktır.

Şahitliğin kabul edilmesi hususunda şart koşulan ahlâkî adâlet için de çeşitli tarifler verilmiştir. Bunlardan birine göre büyük günahlardan (*kebîre**) kaçınan, farz olan vazifeleri yerine getiren, davranışlarının iyisi kötüsünden daha çok olan kimse adâlet vasfını (adl) taşımaktadır. Ancak şahitte bulunması şart olan bu adâletin vasfı üzerinde durulmuş, bazı yönleri tartışma konusu olmuştur. Kısas ve had davalarında, şahidin "âdil olarak bilinmesi ve bunun aksinin sabit olmaması" mânasında zâhir adâletle iktifa edilmez; hâkimin soruşturma (*tezkiye**) yoluyla şahidin âdil olduğunu tesbit etmesi gerekir. Karşı tarafın şahidi itham etmesi halinde de zâhir adâletle yetinilemez. Bu iki durum dışında, Ebû Hanîfe'ye göre, şahidin zâhirde adâlet vasfını taşıması, âdil olarak tanınması için yeterlidir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise her halde tezkiye yoluyla adâletin tesbiti gereklidir. Bu görüş farkının, adı geçen müctehidlerin yaşadıkları zaman farkından kaynaklandığı, önce İslâm toplumunda iyi ahlâk hâkim iken sonra ahlâkî değerlerin zayıfladığı ve bundan sonraki müctehidlerin tezkiyeyi şart koştukları bilinen tarihî bir gerçektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şehâdât", 13, "Hibe", 12; Müslim, "İmâre", 18; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "adl", "hüs'n" md.leri; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-kübrâ), II, 423 vd.; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, Kahire 1327-28/1910, VI, 270; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "adl" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "adl" md.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Bulak 1315-18, VII, 251-498; Tehânevî, *Keşşâf*, "adl" md.



HAYREDDİN KARAMAN

□ HADİS. Bir hadis terimi olarak adâlet, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için râvide bulunması gereken müslüman ve âkil bâliğ olma gibi şartlar yanında, onu küçük düşüren bütün davranışlardan uzak olmasını sağlayan mânevî ve ahlâkî özelliklerini de içine alır. Bu anlamdaki adâlet, çoğunlukla, râvide aranan zihnî özellikleri ifade eden *zabt** terimi ile birlikte kullanılır.

Bir râvide adâlet vasfının bulunması gerektiği, Bakara (2/282) ve Hucurât (49/6) sûrelerindeki iki âyet ile bazı hadislerden çıkarılmıştır (bk. Süyûtî, I, 300-303). Hadis rivayeti gibi son derece titizlik, dikkat ve bilhassa dürüstlük isteyen bir konuda adâlet vasfının aranması akıl ve mantık bakımından da bir mecburiyettir. Buna göre râvilerde bu vasfı daha sahâbe devrinden beri aranmış olmalıdır. Ancak sahâbilerin adâleti Kur'an ve hadisle sabit olduğu için, sadece bunlara mahsus olmak üzere, daha çok zabt sıfatı üzerinde durulmuştur. Genel olarak, Hz. Ali ile Muâviye arasında meydana gelen savaşlardan sonra hadis rivayetinde özellikle adâlet vasfının arandığı görülmektedir. Bir râvinin âdil olarak nitelendirilebilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekir:

1. Müslüman olmak. Hadis İslâm dininin ana kaynaklarından biri olduğu için bu ilimle uğraşan kimsenin müslüman olması şarttır. Kâfirin hadis öğrenmesi câiz ise de rivayeti ancak müslüman olduktan sonra kabul edilebilir.

2. Akıl. Bu vasıfla, râvinin söyleneni anlayıp doğru cevap verebilme kabiliyeti (temyiz) kastedilir. Buna göre temyiz çağından küçük çocukların (genel olarak beş yaşından küçük olanların) ve delilerin hadis öğrenmeleri ve hadis rivayet etmeleri kabul edilemez. Hadis öğrenmek için temyiz kabiliyeti yeterli ise de hadis rivayetinde bunun yanında bulûğ şartı da aranır. Ancak mümeyyiz çocuğun, sırf nakle dayanan rivayetleri nazarı itibara alınmamakla birlikte, müşahede ile ilgili rivayetlerinin kabul edilebileceği söylenmiştir.

3. Mükellef olmak. Râvinin, rivayetin önemini ve yaptığı işin sorumluluğunu anlayabilmesi için âkil bâliğ olması veya on beş yaşını doldurmuş bulunması gerekir.

4. Takvâ. Takvâ burada râvinin büyük günahlardan kaçınması, küçük günahlarda ısrar etmemesi mânasındadır.

Buna göre, ister hadis konusunda ister hayatın başka alanlarında olsun, yalan söyleyen ve *fısk** içinde bulunan kimsenin rivayetleri kabul edilemez. Özellikle Hz. Peygamber hakkında yalan söyleyen kimsenin, daha sonra tövbe etse bile, rivayeti bir daha muteber sayılmaz. Aynı şekilde bid'atçının rivayeti de ancak bazı şartlarla kabul edilebilir.

5. Mürüvvet (mürûet). Râvinin şahsiyet sahibi olması, kişiliğini zedeleyen iş ve davranışlardan uzak bulunması demektir. Bu vasfın sınırları, İslâm'ın genel ilkelerine uygun örfelere bağlı olarak cemiyetlere göre değişir.

Bu şartları taşıyan hür ve köle, kadın ve erkek her râvi âdil (veya adl) sayılır. Hadis usulünde bir râvinin belirtilen şartları taşıdığı bilinmesi (adâlet-i zâhire) yeterli sayılmış, onun bu nitelikleri gerçekten taşıyıp taşımadığının (adâlet-i bâtine) tesbit edilmesi imkânsız görülmüştür.

Bir râvinin adâleti ya yetkili bir kimsenin ifadesiyle (sarâhaten) veya bazı durumların onun âdil olduğunu ortaya koymasıyla (hükmen) bilinir. Hadis âlimlerinin çoğunluğuna göre, bir râvinin âdil olduğunu söyleyen veya buna hükmeden kimsenin (muaddil), bu işin ehli, dikkatli ve araştırmacı olması halinde, erkek veya kadın, hür veya köle olduğuna bakılmaksızın râvi hakkındaki hüküm ve şehadeti muteber sayılır. Ancak Medine âlimlerinin çoğu köle ve kadının ta'dîl'ini kabul etmemişlerdir. Bu konuda oldukça müsamahakâr düşünenler de vardır. Bunlara göre ilim (hadis) öğrenimi ile tanınan herkesin, aksi vârit olmadıkça adâletine hükmetmek gerekir. Muhaddislerin ittifakla kabul ettikleri görüşe göre ise râvinin adâlet sahibi olarak şöhret kazanmış olması, onun âdil sayılması için yeterli bir gerekçe olduğundan, artık hakkında ayrıca bir araştırma yapmaya gerek yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-uşûl* (nşr. Abdülmecid Selim—Muhammed Hâmid el-Fakkî), Beyrut 1400/1980, I, 36; Şehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Kahire 1388/1968, I, 271; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1379/1959, I, 300-303; Ali el-Kârî, *Muştalâhâtü ehli'l-eşer*, İstanbul 1327, s. 51, 120; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nağd ft 'ulûmî'l-hadîs*, Dimaşk 1399/1979, s. 79; Talât Kocyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 17.



ABDULLAH AYDINLI